

Tartu ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Hipp Saar

**Venestus ja selle tagajärjed hariduses Eesti NSV
üldhariduskoolide näitel aastatel 1978–1985**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof Tõnu-Andrus Tannberg

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Venestusprotsessi käivitumine: üleliiduline taust ja algus Eesti NSV-s	6
1.1. Venestamispoliitika Eesti NSV tasandil	7
1.2. Venestusotsuse vastuvõtmine rajooni tasandil.....	10
2. Venestamise praktiline läbiviimine	12
2.1. EKP Keskkomitee venestamisplaan 1978. aastal.....	12
2.2. Plaani täitmine üldhariduskoolides	15
2.3. 1983. aasta täiendav otsus	19
2.4. 1983. aasta plaani täitmine.....	22
3. Venestamise üldised tulemused.....	26
3.1. Venestuspoliitika luhtumise põhjused.....	26
3.2. Kakskeelsus vene koolis.....	27
Kokkuvõte.....	30
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	32
Summary	34

Sissejuhatus

Nõukogude Liit oli paljurahvuseline impeerium, kus erinevatel liiduvabariikidel oli teataval määral võimalik alles hoida oma rahvuslikku kultuuri, keelt ning omakeelset haridust. 1970. aastate alguses kuulutas NSV Liidu tollane juht Leonid Brežnev välja aga uue ideoloogilise eesmärgi – nõukogude rahva (*советский народ*) kujunemise, kelle vahel on rahvuste piirid minimaalsed ning kelle kokkukuuluvus väljendub ühise keele ja kultuuri kaudu.¹ Selleks keeleks pidi olema vene keel, mida hakati õpetama alates lasteaiast ning kasutama kõrgharidus- ja teaduskeelena. Lisaks sellele kuulus venestuse juurde ka vene kultuuri, ideoloogilise kasvatuse ning liiduvabariikide vahelise koostöö arendamine.²

Rahvusküsimus oli 1970. aastatel kujunenud Eesti NSV-s eriti teravaks, sest venekeelsete sisserändajate arv paisus tööstusettevõtete tööliste ning sõjaväelaste tõttu nii suureks, et eestlastest elanike suhtarv kahanes liiduvabariigis 1979. aasta seisuga 64,7%-le.³ Ühiskonna teadvuses tekkis hirm eestlaste omal maal vähemusrahvaks jäämise ees, mis väljendus 1980. aasta Tallinna õpilasrahutustega vene keele õppimise vastu ning sellele järgnenud haritlaste passiivse vastupanuga „40 kirja“ näol.⁴ Tollane venestussurve avaldus sarnaselt ka Läti ja Leedu NSV-s.⁵

Suurim rõhk venestuse elluviimisel pandi noorte inimeste mõjutamisele hariduse kaudu, mistõttu olid selle poliitika esmasel huviorbiidis üldhariduskoolid ja lasteaiad.⁶ See tähendab venestuse põhiliste plaanide rakendamist eestikeelsetes algkoolides, 8-klassilistes koolides ja keskkoolides. Eesti, Läti ja Leedu NSV-s kestis üldharidus 11 klassi, ehkki mujal Nõukogude Liidus 10 klassi. Seesuguse erisuse säilitamist põhjendati Moskvas lisavõimaluste loomisega vene keele

¹ Toomas Karjahärm, Väino Sirk, *Kohanemine ja vastupanu. Eesti haritlaskond 1940–1987*, (Tallinn: Argo, 2007), lk 280.

² Viivi Eksta, Aino Kits, Marga Lvova, Villem Novak, Piret Puust, Tiina Tootsi, Mare Torm, Veronika Varik, *Tallinna hariduselu 1918–2012. Üldharidus ja hariduskorraldus*, (Tallinn: Tallinna Haridusamet, 2012), lk 261.

³ Samas, lk 262.

⁴ Samas, lk 260.

⁵ Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda, *Latvia Toward 100 years*, (Riga: Jumava, 2014), lk 410–412; *Lithuania in 1940–1991: the History of Occupied Lithuania*, ed. Arvidas Anušauskas, (Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, 2015), lk 444–448.

⁶ Peeter Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“ – *Tuna*, 1, (2015), lk 68–82, (75).

õppimiseks.⁷ Vene keel muutus sellest ajast peale ametlikult kohustuslikuks õppeaineaks, ehkki varem oli see olnud näiliselt vabatahtlik. Vene keele eksamit hakati nõudma nii põhikooli kui ka keskkooli lõpetamisel.⁸

Seni on venestusteema puhul uuritud peamiselt selle poliitikat, elluviimist ja üldisi tagajärgi ühiskonnas Eesti NSV tasandil. 1978. aasta venestusotsuse tagamaid on uurinud oma bakalaureusetöös Sirje Piho.⁹ Ühiskonna ja haritlaste meelsust väljendavad näiteks raamatud „40 kirja lugu“¹⁰ ning „„Karuks istus vangitornis...“: 1980 – aasta, mis raputas Eestit“.¹¹ Venestuse tagajärgi hariduspoliitikas on ülevaatlilikult kirjeldanud Veronika Nagel,¹² Toomas Karjahärm ja Väino Sirk.¹³ Nõukogude Liidu keelepoliitikast ja selle ellurakendamise eri tahkudest on kirjutanud Peeter Kaasik¹⁴ ning Martin Ehala.¹⁵ Venestuspoliitika tagajärgi ajaloo õpetamise korraldusele Eestis NSV-s on käsitletud oma uurimustes Anu Raudsepp.¹⁶ Olulised on ka pikaajalise Eesti NSV haridusministri Ferdinand Eiseni tähelepanekud omaaegsest venestuspoliitikast.¹⁷ Loetletud käsitlused keskenduvad aga üldisele keele- ja hariduspoliitikale, mitte nii väga praktilistele venestuse käigus toimunud protsessidele ja nende sisule vaid liiduvabariigi tasandil. Üksnes riivamisi on senistes käsitlustes puudutatud 1983. aasta venestusotsust.

Käesoleva töö eesmärgiks on anda ülevaade, mida venestusotsuste plaanid ette nägid ning kuidas neid suudeti täita Eesti NSV rajoonide ja koolide tasandil. Võrdlev-ajaloolisele meetodile tuginev analüüs võrdleb 1978. ja 1983. aasta EKP Keskkomitee venestusplaane

⁷ Veronika Nagel, *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*, (Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2006), lk 86.

⁸ Eli Pilve, „Nõukogude noore kasvatamisest paberil ja päriselt. Ideoloogiline ajupesu Eesti NSV kooli(tunni) 1953–1991“ – *Tuna*, 3 (2013), lk 83–100 (92).

⁹ Sirje Piho, *1978. aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, bakalaureusetöö, (Tartu Ülikool: ajaloo ja arheoloogia instituut, 2009).

¹⁰ Sirje Kiin, Rein Ruutsoo, Andres Tarand, *40 kirja lugu* (Tallinn: Olion, 1990),

¹¹ Tarmo Vahter, „*Karuks istus vangitornis...“: 1980 – aasta, mis raputas Eestit*, (Tallinn: Hea Lugu, 2015).

¹² Veronika Nagel, *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*, (Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2006).

¹³ Toomas Karjahärm, Väino Sirk, *Kohanemine ja vastupanu. Eesti haritlaskond 1940–1987*, (Tallinn: Argo, 2007).

¹⁴ Peeter Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“ – *Tuna*, 1, (2015), lk 68–82.

¹⁵ Martin Ehala, „EKP keelepoliitikast aastail 1978–1987“ – *Looming*, 11 (1998), lk 1508–1514.

¹⁶ Anu Raudsepp, *Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV õppekeele üldhariduskoolides 1944–1985*, (Tartu, 2005); Anu Raudsepp, Eesti hariduspoliitika Nõukogude ajal – Eesti Vabariik 90: Pärnu, 27.-28. august. Konverentsi kogumik. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 2008, lk 68–72.

¹⁷ Ferdinand Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“ – *Kooli uuenduslane*, 24 (1998), lk 66–72.

haridusministeeriumi ning erinevate rajoonide materjalidega, et selgitada välja, millisel määral neid kavu täideti, kuidas otsused koolideni jõudsid, milliseid meetmeid vene keele õpetamiseks kasutati ning kas ja kuidas plaanid ebaõnnestusid.

Uurimistöö esimene peatükk annab ülevaate venestusotsuse ideoloogilisest ja poliitilisest taustast ning venestusplaanide vastuvõtmisest 1978. aastal Eesti NSV tasandil ning sellest, kuidas otsus koolideni jõudis. Teine peatükk analüüsib 1978. ja 1983. aasta venestamisplaanide, nende sisu, seatud eesmärgid ning eesmärkide täitmist koolides. Kolmas peatükk võtab kokku, millised olid venestamise tulemused ning kirjeldab lühidalt eesti keele olukorda venekeelsetes koolides.

Uurimisperioodi tinglikuks lõpuks on 1985. aasta, mil Mihhail Gorbatšov sai NLKP juhiks ning üldised poliitilised olud hakkasid NSV Liidus *perestroika* tingimustes muutuma. On arvatud, et samasuguse poliitika jätkudes oleks eesti keel jõudnud väljasuremissohtu.¹⁸

Bakalaureusetöö tugineb põhiosas arhiiviallikatele. Uurimuses on kasutatud Eesti NSV Haridusministeeriumi ja EKP Keskkomitee ning erinevate kompartei rajoonikomiteede materjale Rahvusarhiivist. Nende hulgas leidub koosolekute protokolle, kirjavahetust, tööplaanide, kongressi otsuseid, õpetajate nõupidamiste kokkuvõtteid, erinevaid ettekandeid ning rajoonide koolide aruandeid vene keele õppimise ja õpetamise kohta. Lisainformatsiooni on leitud ka teemakohasest kirjandusest ning Eesti NSV Haridusministeeriumi pedagoogilisest ajakirjast Nõukogude Kool.

¹⁸ Ilmar Tomusk, „Kas rahvuskeelte koht on jälle ajaloo prügikastis? 1978. aasta NLKP Keskkomitee määrus ja mida on meil sellest õppida“ – *Sirp*, 22. juuni 2018. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varia/kas-rahvuskeelte-koht-on-jalle-ajaloo-prugikastis/> [kasutatud 19.05.2023].

1. Venestusprotsessi käivitumine: üleliiduline taust ja algus Eesti NSV-s

Nõukogude Liit okupeeris ja inkorporeeris Balti riigid enda „vennasrahvalikku“ ühendusse, kus kohalike rahvaste identiteedi allasurumiseks rakendati liiduvabariikides erinevaid allasurumise meetodeid.¹⁹ Üheks keskseks allasurumise vahendiks oli keelepoliitika, mis 1970. aastateks oli peaaegu täielikult muutunud ideoloogiliseks protsessiks. See oli praktika eesmärgiga korraldada ja paika panna keelte omavahelisi suhteid ning ühe keele eelispositsioon teise ees. Keelepoliitika roll oli seega ideoloogiliselt laetud, mitte ei keskendunud ainult keele funktsioonide reguleerimisele.²⁰

Vahetult II maailmasõja järel ei pööratud Nõukogude Liidus otsesele keelepoliitikale väga palju tähelepanu. Igapäevases elus eeldati üldiselt kõigilt rahvustelt kakskeelset suhtlust, kuid otseselt vene keele oskamist peale ei surutud. Kakskeelsust hoogustati vähemnähtavatel viisidel nagu näiteks migratsiooni soodustamine, mitmekeelsed töökollektiivid, koolid ja ühtne kultuur. Poliitilise võimu sihiks ei olnud rahvuskeeli välja juurida, kuid siiski oodati, et vene keel ühiskonnas laiemalt leviks.²¹

NSV Liidu ametlik ideoloogia võttis 1960. aastatel parteijuhi Leonid Brežnevi juhtimisel eesmärgiks arenenud sotsialismi ülesehitamise.²² Arenenud sotsialismi kontseptsioon nägi ette uue internatsionaalse identiteedigrupi – nõukogude rahva väljakujunemise.²³ Brežnev oli juba 1971. aastal toimunud NLKP 24. kongressil selgesõnaliselt välja öelnud, et NSV Liidus on välja kujunenud „uus ajalooline inimeste ühendus – nõukogude rahvas“.²⁴ Kõigi NSV Liidus elavate etniliste gruppide sulandumisel ühtseks nõukogude rahvaks pidi kandvat rolli mängima rahvastevaheline suhtlemiskeel – eriliselt rikas ja lugupeetud vene keel. Vene keele üldine kasutuselevõtmine pidi garanteerima kõigile ligipääsu vene kultuuri, kirjanduse ja kunsti juurde

¹⁹ Epp Annus, *Sotskolonialism Eesti NSV-s. Võim, kultuur, argielu*, (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019), lk 144–145.

²⁰ Martin Ehala, „EKP keelepoliitikast aastail 1978–1987“ – *Looming*, 11 (1998), lk 1508–1514, (lk 1508).

²¹ Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 69–70.

²² Vt. Brežnevi aja ideoloogiliste ja poliitiliste olude kohta lähemalt: *Brezhnev Reconsidered*, eds. Edwin Bacon, Mark Sandle, (Palgrave Macmillan, 2002); Рудольф Пихоя, *Советский Союз: история власти, 1945–1991*, (Москва : Изд-во РАН, 1998), lk 272–344.

²³ *Haridusministeeriumi sajand*, koost. Liivi Uuet, (Tartu: Rahvusarhiiv, 2018), lk 242.

²⁴ Olaf Kuuli, *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*, (Tallinn, 1999), lk. 140–141.

ning tagama laiemad töövõimalused.²⁵ Taoline vene keelt teistest liiduvabariikide kohalikest keeltest kõrgemale tõstev keelepoliitika oli Nõukogude Liidu valitsemise praktika alaliseks koostisosaks, kuid sai 1970. aastatel värske hoo uusvenestuse näol. Tollane uusvenestuse surve avaldus rahvusliiduvabariikides (sh ENSV-s) siiski veidi leebemalt kui autonoomsetes liiduvabariikides ja teistes madalama astme administratiiv-territoriaalsetes piirkondades.²⁶ Nii olid selleks ajaks näiteks soome-ugri rahvaste juures omakeelsed koolid juba täielikult kaotatud.²⁷

Karl Vaino määramine 1978. aasta kevadel EKP Keskkomitee esimese sekretäri ametikohale oli sümbolne algus venestusajale Eestis.²⁸ Sama aasta sügisel alustati juhiste koostamisega vene keele õppimise ja õpetamise laiendamiseks kõigis liiduvabariikides, mille pani paika 13. oktoobril 1978. aastal vastu võetud NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus vene keele kasutamise ja laiendamise kohta.²⁹

Selles seadusandlikus aktis sätestati, et kõik rahvuskeeleõppega koolid peavad asuma vene keelt õpetama alates 1. klassist, esitama ettepanekud vene keele õpetamise laiendamiseks lasteaedades ning koostama plaanid uueks õppekavaks alates 1980. aastast. Liiduvabariigid pidid hoolitsema vene keele õppevahendite, õppeklasside ja õpetajate täienduskoolituste eest.³⁰ See otsus oli salajane, kuid saadeti kõigile liiduvabariikidele tutvumiseks ning ellu rakendamiseks.³¹ Eesti NSV-s alustati uute õppeplaanide koostamisega 1978. aasta detsembris.³²

1.1. Venestamispoliitika Eesti NSV tasandil

Eesti NSV-s oli II maailmasõja järgsetel aastakümnetel *de facto* nõutavaks riigikeeleks vene keel, samas ei tegeldud otsese venestuspoliitikaga haridus- või kultuurivaldkonnas. Riigiasutuste tasandil toimus asjaajamine esialgu eesti keele kõrval ka vene keeles, kuid edasise liiduvabariigi juhtimise tsentraliseerimise käigus tugevnes järjest vene keele eelisolukord igapäevases

²⁵ Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“, lk 66–72 (lk 70).

²⁶ Ehala, „EKP keelepoliitikast aastail 1978–1987“, lk 1508.

²⁷ Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“, lk 71.

²⁸ *Haridusministeeriumi sajad*, lk 245.

²⁹ Nagel, *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*, lk 119.

³⁰ NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus nr 835 13. oktoobrist 1978 „Abinõude kohta vene keele õppimise ja õpetamise edasiseks täiendamiseks liiduvabariikides“ – Kiin, Ruutsoo, Tarand, *40 kirja lugu*, lk 167–168.

³¹ Kiin, Ruutsoo, Tarand, *40 kirja lugu*, lk 13.

³² Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“, lk 70.

asjaajamises, kuid see poliitika oli varjatud.³³ Hariduse vallas toimus pidev vene keele õppimise rõhutamine, kuid tulemused jäid kesiseks. Võimude silmis ei taganud koolid head vene keele oskust, mis oli vajalik üleliidulisel tööturul ning sõjaväeteenistuses hakkama saamiseks.³⁴ Kremli võimuladvik ei olnud rahul olukorraga Eestis. NLKP Keskkomitee haridusosakonna juhte häiris asjaolu, et Eestis õpitakse kõrgkoolis ning keskkoolis ainult eesti keeles, mis ei garanteerivat nende arvates kõigile ühiskonna liikmetele võrdset haridustaset.³⁵

Plaanid venestamise tõhustamiseks kerkisid päevakorda 1970. aastate alguses, mil Moskvasse oli saadetud kaebekirju sisuga, et eestlaste rahvustunnetus on liiga suur ning soodustab rahvuslikke konflikte. NLKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakond nägi 1977. aastal riigile kahjulikuna eestlaste liiga suurt austust oma maa ajaloo, keele ja kultuuri vastu, laste eraldamist eesti- ja venekeelsetesse õppeasutustesse ning eestlaste eelistamist töökohtadel.³⁶

Esimene vene keele tähtsustamise laine jõudis avalikkuse ette 1979. aasta kevadel pärast Taškendis toimunud teaduslik-teoreetilise konverentsi „Vene keel on NSV Liidu rahvaste sõpruse ja koostöö keel“ kajastamist ajakirjanduses. Ametlikus propagandas hakati järjepidevalt rõhutama, et tuleb lasta tekkida nõukogude rahval, kes valdab hästi vene keelt. Abivahendiks selle elluviimisel pidid olema kakskeelsed töökeskkonnad ning liiduvabariikide vaheline migratsioon. Peamine rõhk pandi propagandas siiski noortele inimestele, keda oli koolisüsteemi kaudu kergem mõjutada vene keelt õppima.³⁷

Senisest hoopis laiema ulatusega vene keele õpetamise plaan koolides sai avalikuks 1979. aasta juulis toimunud EKP Keskkomitee XV pleenumil, kus seda kava laiemalt arutati. Plaani vajalikkuse põhjenduseks tugineti ametlikule rahvaloenduse statistikale, mille põhjal oskas vene keelt vaid 36% eestlastest. Eesti NSV võimud nägid selles suurt puudust, sest vähene vene keele oskus tegi eestlastele peaaegu võimatuks Nõukogude Liidu kõrgkoolides, sõjaväes ning teisteski valdkondades hakkamasaamise.³⁸

³³ Kaasik, „Kakskeelsuskampania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 72–73.

³⁴ Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“, lk 66.

³⁵ Samas, lk 69–70.

³⁶ Kaasik, „Kakskeelsuskampania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 74.

³⁷ Samas, lk 74–75.

³⁸ Piho, 1978. *aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, lk 35.

Vene keele õpetamise plaani hakkas Eesti NSV juhtkond aktiivselt ellu viima erinevate võimuinstiitutsioonide abil. Kompartei kõrval tuli praktiliste küsimustega tegeleda eelkõige täitevvõimul. Eesti NSV Ministrite Nõukogu kavandas abinõud tõhustamaks kontrolli kõrgkoolide vene keele kateedrite töö üle, et tagada vajaminev vene keele õpetajate juurdekasv. Haridusministeerium asus koostama plaani vene keele tundide arvu suurendamiseks õppekavas teiste ainete arvelt. Alustati ka venekeelsete õppematerjalide suuremat ulatuslikumat trükkimist.³⁹

Vene keelt hakati õpetama lasteaias, esimeses klassis, suurendati vene keele erialale vastuvõetavate üliõpilaste arvu Tartu Riiklikus Ülikoolis ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis.⁴⁰ Soodustati ka kahes keeles kirjutavate kirjanike loomingulist tööd. Kogu protsessi ei kommenteeritud partei poolt avalikult.⁴¹ EKP KK büroo sõnastas 19. detsembril 1978 peamised venestamise eesmärgid Eestis, milleks olid: kasvatada armastust vene keele ja nõukogude rahvaste sõpruse vastu, äratada huvi keele õppimise vastu ja abistada kogu elanikkonda keele omandamisel kõnes ja kirjas.⁴²

Ehkki Ministrite Nõukogus tehtud venekeelestamise otsuste põhjendusena toodi „kodanike sooviavaldused“, mõjusid vene keele loosungid ühiskonnas pigem muserdavalt. Üdini venekeelsena peetud Eesti NSV 40. aastapäeva üritused ning Karl Vaino sõnavõtt tekitasid rahulolematu õhkkonna, mille kohta aga kardeti repressioonide ohus avalikult arvamust avaldada.⁴³ Noortele mõjus kohustus vene keelt õppida vastumeelselt, mis väljendus 1980. aastal õpilasrahutustena mitmel pool Eestis.⁴⁴ Noorte vastupanu suruti aga miilitsa poolt maha ning ka ajakirjanduses vaikiti õpilaste väljaastumiste põhjuste ja ulatuse osas.⁴⁵ Protestiks vene keele ülimuslikkuse ja eesti keele allasurumise vastu koostasid ja allkirjastasid haritlased „40 kirja“, mille eesmärgiks oli juhtida võimude tähelepanu ühiskonnas kuhjunud probleemidele.⁴⁶ Tollane võimuaparaat aga reageeris haritlaste protestile allakirjutanute vaenamise ja represseerimisega.⁴⁷

³⁹ Piho, *1978. aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, lk 36–37.

⁴⁰ Ehala, „EKP keelepoliitikast aastail 1978–1987“, lk 1511.

⁴¹ Kiin, Ruutsoo, Tarand, *40 kirja lugu*, lk 13.

⁴² Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 76.

⁴³ Kiin, Ruutsoo, Tarand, *40 kirja lugu*, lk 16.

⁴⁴ Piho, *1978. aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, lk 38.

⁴⁵ Kiin, Ruutsoo, Tarand, *40 kirja lugu*, lk 25–26.

⁴⁶ Samas, lk 34.

⁴⁷ Samas, lk 93.

On väidetud, et pärast 1980. aastat muutus Eesti NSV keelepoliitika pigem varjatuks ning sellest polnud juttu ei ajaleheartiklites ega ka haridusministri Elsa Gretškina sõnavõttudes. Esile kerkis pigem internatsionalistliku kasvatustöö ja patriootlikkuse rõhutamine ning vene keele tähtsustamine rahvastevahelise suhtlusvahendina.⁴⁸ 1983. aasta 2. augustil võttis EKP vastu täiendavad abinõud vene keele õpetamise parandamiseks Eesti koolides, kus rõhutati rahvusliiduvabariigi kodanike kakskeelsuse arendamise vajadust ja nenditi, et jätkuvalt on vaja teha Eestis õpetajate ning õpikute osas järeleaitamistööd.⁴⁹

1.2. Venestusotsuse vastuvõtmine rajooni tasandil

1978. aasta EKP Keskkomitee venestusotsus oli ametlikult salajane ning selle teksti kopeerimine või levitamine ajakirjanduses, komsomoli-, ametiühingu- või parteikoosolekutel oli keelatud.⁵⁰ Otsuse sisu jõudis kohtadele kompartei rajoonikomiteede büroode kaudu, kus sellega tegelesid propaganda- ja agitatsiooniosakonnad, kes omakorda edastasid infot plaani täitmise kohta EKP Keskkomiteele. Rajoonides kogusid koolide olukorra kohta infot rajooni Rahva Saadikute Nõukogu (RSN) Täitevkomiteede haridusosakonnad ning edastasid selle ülevaatlikus vormis EKP Rajoonikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonnale. Koguti kokku info vene keele õpetajate arvu ja hariduse kohta, meetodiliste ja materiaalsete muudatuste kohta vene keele õppimises ning kursuse läbinute õppeedukuse kohta.⁵¹

Võru rajoonis hakati informatsiooni vene keele olukorra kohta koguma RSN Täitevkomitee haridusosakonna vene keele meetodiku kaudu, kes suhtles iga kooliga. Seda tehti 1979. aasta suve jooksul ning augusti lõpus anti ülevaade ning soovitused koolijuhtidele, mida uuel õppeaastal peab hakkama parandama.⁵²

⁴⁸ Ehala, „EKP keelepoliitikast aastail 1978–1987“, lk 1513.

⁴⁹ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERAF.1.40.101, l. 120–121. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. август 1983.

⁵⁰ Eksta jt, *Tallinna hariduselu 1918–2012. Üldharidus ja hariduskorraldus*, lk 261.

⁵¹ RA, ERAF.1701.57.32, l. 2–7. Vene keele õpetamise tõhustamiseks tehtud tööst Haapsalu rajoonis. 1980.

⁵² RA, VAMA.V-658.1.710, l. 47–48. Protokoll nr 24. Võru rajooni üldhariduslike koolide direktorite nõupidamine. 27. august 1979.

Venestusplaanid sisaldasid ka palju ideoloogilisi eesmärke, mistõttu tuli pidevalt esitada ülevaateid sellest, kuidas kulgeb koolides pioneeriorganisatsioonide, poliitkasvatuse ning internatsionalistliku ja ateistliku maailmavaate kujundamine. Neid ülevaateid sai propaganda- ja agitatsiooniosakond iga kooli parteiorganisatsiooni esindajatelt ühistel koosolekutel.⁵³

⁵³ RA, ERAF.4896.51.28. Propaganda- ja agitatsiooniosakond. Õiendid ja informatsioonid RK liikmetelt, instruktoritelt ja parteialgorganisatsioonide sekretäridelt EKP Võru Rajoonikomitee peakomitee ja büroo otsuste täitmisest. 1978.

2. Venestamise praktiline läbiviimine

Selles peatükis antakse ülevaade EKP Keskkomitee otsustest, mis panid paika otsese tegevuskava vene keele õpetamise parandamiseks Eesti NSV-s ning analüüsitakse nende plaanide täitmist ja tulemusi erinevate rajoonide näitel. Esimene neist võeti vastu 1978. aastal NLKP KK otsuse „Vene keele edasise omandamise ja õpetamise kohta kõikides vabariikides“ ellurakendamiseks Eestis. Teine oli EKP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu ühine määrus „Lisaabinõudest vene keele õpetamise parandamiseks Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“. Seegi 1983. aasta määrus tugines üleliidulistele suunistele.

2.1. EKP Keskkomitee venestamisplaan 1978. aastal

Venestamisprotsessi käivitas otseselt EKP Keskkomitee büroo otsus 19. detsembrist 1978, mis pani paika üldised suunad Eesti NSV ühiskonna suunamisel suurema venekeelsuse poole.⁵⁴ Vastuvõetud otsuste täitmist kontrollis rajoonide koolides Haridusministeerium koostöös rajoonide rahvasaadikute nõukogudega.⁵⁵ EKP Keskkomitee kohustas plaani elluviimise nimel töötama kõiki haridus- ja parteiorganeid ning ka kolhoose, sovhoose ja muid asutusi, et „rahuldada tänapäeva keelevajadused“.⁵⁶

Otsuse üheks meetmeks oli kõigi haridusasutuste, komiteede, kolhooside, sovhooside ja ettevõtete kohustamine pidama arutelusid vene keele tähtsusest. Teiseks anti suunised haridusministeeriumile, partei- ja nõukogude asutustele suurendada vene keele õpetajate arvu ja tagada nende olemasolu kõigis õppeasutustes. Kohustati ka kõiki partei- ja linnakomiteesid seisma leninliku maailmavaate edendamise eest, mis oleks patriootlik, ühiskondlikult aktiivne ja internatsionaalne. Määruse täitmise kohta nõuti aruandeid 1980. aasta 1. jaanuariks. Otsus kuulutati salajaseks ning sellele lisati kõnekas märge: „Sellest otsusest on keelatud teha koopiaid või väljavõtteid, samuti on keelatud teha viiteid sellele otsusele avalikus ajakirjanduses või nõukogude, ametiühingute, komsomoli või majandusorganisatsioonide kirjades ja dokumentides“.⁵⁷

⁵⁴ „EKP Keskkomitee büroo otsus 19. detsembrist 1978“ – 40 kirja lugu, lk 169.

⁵⁵ RA, VAMA.V-658.1.736, l. 28. A. Tükk ettekanne 1979/80. õppeaasta tulemustest ja ülesannetest 1980/81. õppeaastaks.

⁵⁶ RA, ERAF.1.4.5353, l. 2. EKP Keskkomitee büroo istungi protokoll nr 105. 19. detsember 1978.

⁵⁷ „EKP Keskkomitee büroo otsus 19. detsembrist 1978“, lk 169–170.

Otsuse juurde kuulus ka detailne 29-punktiline „Ürituste plaan“, kus pandi paika abinõud, mida pidi vene keele õpetamiseks ja omandamiseks kõikides vabariikides rakendama. Iga ülesande juurde lisati ka tähtaeg ning selle rakendamise eest vastutav asutus.⁵⁸

Plaani väljatöötamisel löid kaasa Eesti NSV Haridusministeeriumi kõik osakonnad, Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut ja Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut.⁵⁹ Haridusministeeriumi ülesanne oli esialgu kõigi õppeastmete miinimumtaseme nõuete välja töötamine ning avalikus ajakirjas arutelu algatamine vene keele õpetamise metoodika ja seniste kogemuste üle. Sellega seoses oli päevakorras uue ajakirja väljaandmine. Haridusministeerium jäi aga seisukohale, et kuna ajakirjas Nõukogude Kool on juba olemas rubriik vene keele õppemetoodika kohta, siis uue ajakirja loomist peeti ebapraktiliseks. Ühtlasi tõdeti, et uute väljaannete asutamine on ЕКР Keskkomitee võimuses.⁶⁰ 1980. aastal hakati siiski välja andma ajakirja „Русский язык в эстонской школе“ ehk „Vene keel eesti koolis“, mis õpetajatele keeleõppe metoodikat tutvustas.⁶¹

Plaanis esitletud punktid võib jagada vastavalt sisule nelja gruppi: metodoloogilised, institutsionaalsed, materiaalsed ja üldpropagandistlikud ülesanded. Plaanipunktide täitmise perioodiks on märgitud 1979. aasta I pool kuni 1985. aasta, mõni muudatus pidi kehtima ka alaliselt.⁶² Haridusministeerium tegi ettepaneku alustada plaani täitmisega alles 1980. aastast, sest neil endal puuduvat piisav kaader kõigi õppekavade ja plaanide välja töötamiseks, kuid sellist muudatust siiski sisse ei viidud.⁶³

Metodoloogilised muudatused hõlmasid ümberkorraldusi koolide tasandil, nagu näiteks eelkooliealiste laste vene keele õppimise eksperimentaalgruppide loomist, vene keele õpperühmade poolitamist üle 25 õpilasega klassides, 35 õpetaja saatmist igal aastal Moskvasse ja teistesse NSVL-i linnadesse vene keele erialaseks väljaõppeks, teadusliku töö suurendamist

⁵⁸ „Ürituste plaan NLKP otsuse „Vene keele edasise omandamise ja õpetamise täiustamisest kõikides vabariikides“ täitmise asjus“ – 40 kirja lugu, lk 171–178.

⁵⁹ RA, ERA.R-14.3.4332, l. 21. ENSV Haridusministeeriumi kolleegiumi, ELKNÜ Keskkomitee büroo ja HKK TAT A/Ü EV Komitee Presiidiumi ühise koosoleku protokoll 29. novembril 1978. a.

⁶⁰ RA, ERA.R-14.3.4332, l. 22. Eesti NSV Haridusministeeriumi kolleegiumi ELKNÜ Keskkomitee ja HKK TAT A/Ü EV Komitee presiidiumi ühise koosoleku protokoll 19. novembril 1978.

⁶¹ RA, ERAF.1.36.4, l. 3. Переписка с ЦК КПСС о мерах по улучшению изучения русского языка и награждения Э. Р. Нурка. 1984.

⁶² „Ürituste plaan NLKP otsuse „Vene keele edasise omandamise ja õpetamise täiustamisest kõikides vabariikides“ täitmise asjus“, lk 171–178.

⁶³ RA, ERA.R-14.3.4332, l. 21. Eesti NSV Haridusministeeriumi kolleegiumi ELKNÜ Keskkomitee ja HKK TAT A/Ü EV Komitee presiidiumi ühise koosoleku protokoll 19. novembril 1978.

kakskeelsuse ja vene keele õpetamise uurimisel, maakoolide õpetajate ja õpilaste kohustuslikku osalemist mitmekeelsetel üritustel ja ekskursioonidel ning venekeelse kirjanduse ja kultuuri tutvustamist koolides.⁶⁴

Institutsionaalsed ülesanded hõlmasid uute õppekavade loomist eestikeelsetele üldhariduskoolidele, vene keele õpetajate vastuvõtunumbrite suurendamist Tallinna Pedagoogilises instituudis, kõrgkoolides vene keele õpetajate kvalifikatsiooni tõstmist, selleks eraldi teaduskonna loomist, vene keele õpetajate suunamist õppeasutustesse, vene keele kallakuga klasside loomist ning linna- ja rajoonikomiteede juures vene keele õppegruppide asutamist.⁶⁵ Vene keele tundide arvu soovitati tõsta muusikaõpetuse ja eesti keele tundide arvelt, kuid lõpuks piirduti fakultatiivtundide kärpimisega.⁶⁶

Materiaalseid ülesandeid oli plaanis väga erinevaid, alates lingvafooniliste (kuulamiseks mõeldud) õppematerjalide koolidesse saatmisest, sõnaraamatutest, filmidest, raadiotest, raamatutest kuni vene keele telekursuse koostamiseni ja Kesktelevisiooni III õppeprogrammi ülekandmiseni esialgu Tallinna, Kohtla-Järve ja siis kogu Eesti levisse. Just õppefilmide ja videote vaatamiseks oli ette nähtud ka televiisorite saatmine kõikidesse õppeasutustesse.⁶⁷

Propagandistlikeks plaanideks võib pidada ideoloogilise sisuga ülesandeid, mille täitmiseks ei saanud otsest tähtaega määrata, näiteks propagandatöö suurendamist loovisikute seas, rahvale kultuuri internatsionaliseerimisprotsessi selgitamist, vene keele vastu huvi äratamist kunstiliste töötajate seas, venekeelsete koolide töö üldistamist, Isamaasõja ja töökangelaste kasutamist raadio- ja telesaadetes, noorte seas rahvastevahelise sõpruse propageerimist ja sõjaväekohuslaste vene keele oskuse taseme tõusu kindlustamist.⁶⁸

Kõik need plaanid olid täitmiseks erinevatele asutustele ja hõlmasid peamiselt Haridusministeeriumi, mõned ka Eesti Televisiooni, Eesti Raadiot ja Eesti NSV Plaanikomiteed.

⁶⁴ Ürituste plaan NLKP otsuse „Vene keele edasise omandamise ja õpetamise täiustamisest kõikides vabariikides“ täitmise asjus“, lk 171–178.

⁶⁵ Samas.

⁶⁶ Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“, lk 72.

⁶⁷ Samas.

⁶⁸ Samas.

2.2. Plaani täitmine üldhariduskoolides

Esmalt asus plaani täitmist ellu viima Eesti NSV Haridusministeerium, kelle ülesanne oli korraldada õpetajate paremat väljaõpet vene keele ning ideoloogilise kasvatuses osas. Haridusministeeriumi 1979. aasta tegevuskava nägi ette vene keele õpetamise taseme tõstmise kõigis koolides, põimides seda ideoloogiaga ning poliitiliste teadmiste kasvatamisega.⁶⁹ 1980. aastal pühendati Eesti NSV Vabariiklikus Õpetajate Täiendusinstituudis aasta jooksul kaks ülevabariigilist koolitust 35-st vene keelele, õpetajate peetud seminaridest olid neli vene keele teemadel. Haridusministeeriumi rajoonide külastusel oli 16 kohtumisel arutamisel vene keel ja selle meetodiline töö.⁷⁰ Eelneval õppeaastal oli vene keel kohtumistel teemaks vaid seitsmel korral.⁷¹ 1979/1980. õppeaastal asendati instituudi planeeritud näitus bioloogiast hoopis vene keelega.⁷² Puudujäävad tunnid uute vene keele õpetamise mahtude täitmiseks pidid samuti tulema teiste õppeainete arvelt.⁷³

Lisaks anti korraldus õpikute ja meetodika osakonnale, et ülevaated Lenini elu puudutava kursuse kohta tuleb avaldada trükis esmalt vene keeles ning alles seejärel eesti keeles. Samamoodi tuli toimida ka kogumikuga eetilistest vestlustest õpilastega.⁷⁴ Spontaanset vene keele kasutamist koolielus kiideti ka rajooni tasandil, näiteks tõsteti esile Viru-Jaagupi kooli venekeelne seinaleht.⁷⁵

Venekeelse kirjanduse ning õppematerjalide küsimus tekitas probleeme nii vabariigi kui ka rajoonide tasandil. Haridusministeeriumis oli päevakorral venekeelsete ajalehtede tellimise küsimus, mida ei jätkunud kõigisse koolidesse.⁷⁶ Võru rajoonis kurdeti, et õpetajad ei telli koolidesse ega endale isiklikuks tutvumiseks venekeelseid ajalehti ning pole seetõttu piisavalt

⁶⁹ RA, ERA.R-14.3.4516, l. 1–10. ENSV Üldharidussüsteemi abinõude plaan 11. juuli 1979.

⁷⁰ RA, ERA.R-14.3.4753, l. 112–140. Eesti NSV Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi üritused vabariigi haridustöötajatele 1980/81. õppeaastal.

⁷¹ RA, ERA.R-14.3.4515, l. 62–69. Koolide ja lasteasutuste külastamine koos kohalike seminaridega. 1979.

⁷² RA, ERA.R-14.3.4515, l. 81. ENSV Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi üritused vabariigi haridustöötajatele 1979/80. õppeaastal.

⁷³ Piho, 1978. *aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, lk 36.

⁷⁴ RA, ERA.R-14.3.4516, l. 31–32. ENSV Haridusministeeriumi ürituste plaan üleliidulise teaduslik-praktilise konverentsi „Aktiivse eluhoiaku kujundamine ning kõlbelise kasvatuses aktuaalsed probleemid“ (Bakuu 1979) soovituste elluviimise tagamiseks.

⁷⁵ RA, ERAF.2620.79.24, l. 3. Rakvere Parteilorganisatsioonide informatsioonid vene keele õpetamise kohta, 1980.

⁷⁶ RA, ERA.R-14.3.4516, l. 76. ENSV Haridusministeeriumi kolleegiumi koosoleku protokoll nr 13. 1979.

kursis päevapoliitikaga, mida tundides edasi anda.⁷⁷ Plaanides ette nähtud televiisorite ning raadiote soetamisest õppefilmide vaatamiseks Võru rajoonis üldse juttu ei olnud. Salla koolis Rakvere rajoonis küll kasutati tundides magnetofoni ja televiisorit, aga vähe.⁷⁸ Ajakirjas Nõukogude Kool jagati soovitusi, millised teleprogrammid on õpilastele kasulikud.⁷⁹ Soovitati vaadata näiteks „Vremjat“ ning uudiseid.⁸⁰

Koolide tasemel tähendas vene keele õpetamise suurendamine eriklasside, vene keele kabinetide ja ringide loomist. Eriklasside loomiseni ei jõutud harilikult aga esimesel aastal, näiteks Võru rajoonis loodi 1979. aastaks vene keele eriklassid vaid Antslas ja Vastseliinas.⁸¹ Eesmärk oli 1980. aastaks luua igas rajoonis vähemalt üks vene keele eriklass, kuid õppeaasta lõpuks ei olnud neid veel neljas – Valga, Rapla, Tartu ja Kohtla-Järve rajoonis.⁸²

Vene keele kabinetide sisustamise ülesanne tähendas, et loodaks eraldi keeleklassid igas koolis, kus on olemas vene keele õpikud, sõnaraamatud ning muud õppematerjalid ning et kõik keeletunnid toimuksid seal klassis. Seesuguste õppeklasside loomisega oli kõikides koolides 1980. aastaks suudetud hakkama saada.⁸³ Samas avaldati Haridusministeeriumi koosolekul pahameelt, et keskendutakse vaid kabinetide välisele kujundusele, mitte sisulisele keeleõppele tunnis.⁸⁴ Vene keele õpetamine oli tihedalt seotud ka ideoloogiatöö ja poliitkasvatusega, seega pole juhus, et need koolid, kus pioneeri- ja komsomolitöö oli eesrindlik, said kiita ka vene keele õpetamise süsteemsuse eest. Võru rajoonis oli selliseks kooliks 1978/1979. õppeaastal Vastseliina keskkool, kus loodi kooli neli vene keele kabinetti, loodi vene keele eriklass, kõikidel vene keele õpetajatel oli kõrgharidus ning toimus venekeelne näitagitatsioon.⁸⁵

Lisaks vene keele õppimisele tunnis korraldati mitmetes koolides ka muid keelega seotud üritusi, näiteks vene keele õhtud ja teemanädalad ning oma rajooni parteikomiteele kanti ette ka arvud,

⁷⁷ RA, VAMA.V-658.1.758, l. 64. Haridustöötajate ülesanded õpilaste kommunistlikul kasvatamisel õppeprotsessi täiustamise kaudu NLKP XXVI ja XVIII kongressi otsuste valgusel, 1981.

⁷⁸ RA, ERAF.2620.79.24, l. 4. Rakvere Parteialgorganisatsioonide informatsioonid vene keele õpetamise kohta, 1980.

⁷⁹ R. Vöörmann, „Televiisioon ja õpilased“ – *Nõukogude Kool*, 6 (1979), lk 28–30.

⁸⁰ Л. Бреганова, „Использование телепрограмм «Время» и «Новости»“ – *Nõukogude Kool*, 1 (1979), lk 42–44.

⁸¹ RA, VAMU.V-658.1.711, l. 108. Võru rajooni õpetajate augustikuu nõupidamise resolutsioon 28. augustil 1979.

⁸² RA, VAMU.V-658.1.736, l. 26. A. Tükk ettekanne 1979/80. õppeaasta tulemustest ja ülesannetest 1980/81. õppeaastaks.

⁸³ Samas, l. 28.

⁸⁴ RA, ERA.R-14.3.4753, l. 71. Eesti NSV Haridusministeeriumi kolleegiumi koosoleku protokoll 23. aprill 1980.

⁸⁵ RA, VAMA.V-658.1.711, l. 44. Ideelis-kõlbelise kasvatuse tugevdamise ülesannetest ja aktiivse eluhoiaku kasvatamisest. 1979.

kui paljud õpilased on osalenud vene keele olümpiaadil.⁸⁶ Haapsalu rajoonis toimus rahvaste sõpruse õhtu vene keeles ning igas koolis kaks või kolm vene keele ringi.⁸⁷

Üks ülesanne, mida mitmed koolid hoolsalt täita püüdsid, oli sõprussidemete loomine venekeelsete koolidega. Kirjasõprust arendati teiste liiduvabariikide koolidega (nt Krasnojarski krai koolidega), mis võimaldas sinna ka hõlpsamini ekskursioone ette võtta.⁸⁸ Loodi ka aktiivselt suhteid Teises maailmasõjas (tollases retoorikas Suures Isamaasõjas) Eestis langenute omastega, mida kiideti kui väikest sammu suurte rahvaste sõpruse poole.⁸⁹ Selline aktiivne propagandategevus võis kaasa tuua ka muid hüvesid – näiteks reisuusikuid NSV Liidu lõunapoolsematesse piirkondadesse ning pioneerilaagrisse Artek, kus lapsed pidid täielikult vene keeles suhtlema ja õppima.⁹⁰ Sõprussuhteid soovitati luua ka oma rajooni venekeelsete koolidega ning eeskujuga võtta nende propaganda- ning vene keele tööst.⁹¹

Toona koolis käinud inimeste meenutuste kohaselt mõjus uudne tehnika keeleklassides põnevusttekitavalt, nt magnetofonid, kõrvaklapid ja televiisorid. Samas ei osatud kooli küllastavaid sõjaveterane ning tantsuõhtuid teiste liiduvabariikide noortega seostada venestuspoliitikaga.⁹²

Peamiseks probleemiks venestusplaanide elluviimisel oli õpetajate puudus. See avaldus nii Haridusministeeriumi aruteludes olukorra kohta liiduvabariigis kui ka mitmete rajoonide tasandil, eriti maapiirkondades. Võru rajoonis oli puudu kõrgharidusega õpetajatest, 1981. aasta seisuga oli seal 66,6% õpetajatest kõrgharidus.⁹³ Vene keele õppimise tulemusi ja õpilaste reaalselt keeleoskust hinnati kogu rajoonis halvaks. Puuduolevate vene keele õpetajate asemele värvati värskelt keskhariduse omandanud inimesed.⁹⁴ Mitmetes koolides nii Võru rajoonis kui ka

⁸⁶ RA, ERAF.2620.79.24. Parteioorganisatsioonide informatsioonid vene keele õpetamise kohta. 1980.

⁸⁷ RA, ERAF.1701.57.32, l 2. EKP Haapsalu Rajoonikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna koosolek 25. detsembril 1980.

⁸⁸ RA, ERAF.2620.79.24, l. 3. Parteioorganisatsioonide informatsioonid vene keele õpetamise kohta. 1980.

⁸⁹ RA, VAMA.V-658.1.775, l. 80.

⁹⁰ Heljo Saar, *Sõmmõrpalu vallakoolid. Osula kool*, (Osula, 2012), lk 397.

⁹¹ RA, ERAF.1701.57.32, l. 3. Osakonna nõupidamise protokoll "Vene keele õpetamise olukord Haapsalu I Keskkoolis ja Lihula Keskkoolis ning rajooni koolides", 1980.

⁹² Tomusk, „Kas rahvuskeelte koht on jälle ajaloo prügikastis? 1978. aasta NLKP Keskkomitee määrus ja mida on meil sellest õppida“ – *Sirp*, 22. juuni 2018.

⁹³ RA, VAMA.V-658.1.758, l. 46. Võru rajooni õpetajate augustikuu nõupidamiste plenaar koosolekute protokollid, aruanded koos lisadega ning vastuvõetud otsus, 1981.

⁹⁴ Samas, l. 66.

Haapsalu rajoonis oli vene keele õpetaja täiesti puudu, vahel üritasid teised õpetajad selle heaks midagi teha, nt korraldada vene muinasjuttude päev.⁹⁵

Õpetajate ülikooli vastuvõtmise numbreid tõsteti kompartei korraldustega mitmel korral, kuid see ei andnud siiski tulemusi ning selle põhjuseks peeti uusi nõudmisi õpetajate ettevalmistuses. Lisati praktikatunde, iga eriala õpetajate lõpetamistingimused ühtlustati, kuid õppekavas oli liiga vähe pedagoogiliste ja töötamisoskuste edasi andmist, mistõttu ei suutnud mitmed õpetajad oma ametikohal efektiivsed olla.⁹⁶ Õpetajate kutsekindlus oli madal, suur osa õpetajakutse läbinutest ei tunnetanud end spetsialistina ühelgi erialal, sest pedagoogid valisid oma kutsesuundumuse alles õpingute lõpus.⁹⁷ Teadmised vene keelest olid eestlastest õpetajatel kohati lünklikud ning ka venestusega kaasas käiva ideoloogilise narratiivi osas jäädi pigem ükskõikseks.⁹⁸

Keeleõppe metoodikas oodati koolides mitmekesiste õppevahendite kasutamist, vene keele integreerimist teistes õppeainetes ning vestlemise harjutamist.⁹⁹ Haridusministeerium hindas oma inspeksiooni tulemusel väheseks vene keele tundide õpetavat osa, koduste ülesannete andmist ja kontrollimist ning vähemvõimekate järeleaitamist.¹⁰⁰ Eriti probleemseks peeti ilma erihariduseta õpetajate tunde, kus õpetajad ei kaasanud klassi ning õpilased pidid loenguvormis tundi kuulama ning väljendeid pähe õppima.¹⁰¹ Ka õpilaste vene keele lugemisoskust hinnati näiteks Viljandi rajoonis nõuetele mittevastavaks.¹⁰² Ajakirjas Nõukogude Kool anti küll alates 1979. aastast soovitusi vene keele õppemetoodikate kohta, kuid üht ja sama artiklit dialoogide kohta avaldati kaks korda.¹⁰³ Seega võib arvata, et soovitusi ja materjale polnud eriti palju ning pole ka infot ajakirjade kasutamiskiivsuse kohta.

⁹⁵ RA, ERAF.1701.57.32, l. 3. Osakonna nõupidamise protokoll "Vene keele õpetamise olukord Haapsalu I Keskkoolis ja Lihula Keskkoolis ning rajooni koolides", 1980.

⁹⁶ Inge Unt, „Õpetajate ettevalmistamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis“ – *Nõukogude Kool*, nr 4 (1979), lk 30–33.

⁹⁷ Karjahärm, Sirk, *Kohanemine ja vastupanu. Eesti haritlaskond 1940–1987*, lk 320.

⁹⁸ Pilve, „Nõukogude noore kasvatamisest paberil ja päriselt. Ideoloogiline ajupesu Eesti NSV kooli(tunni)s 1953–1991“, lk 93.

⁹⁹ RA, ERAF.1701.57.32, l. 3. Osakonna nõupidamise protokoll "Vene keele õpetamise olukord Haapsalu I Keskkoolis ja Lihula Keskkoolis ning rajooni koolides", 1980.

¹⁰⁰ RA, VAMA.V-658.1.736, l. 28. A. Tükk ettekanne 1979/80. õppeaasta tulemustest ja ülesannetest 1980/81. õppeaastaks.

¹⁰¹ Samas, l. 26.

¹⁰² RA, ERAF.4897.64.15, l. 23. Viljandi Rajooni RSN TK Haridusosakonna tööst vene keele õpetamise parandamisel üldhariduskoolides.

¹⁰³ П. Эслон, „Некоторые проблемы обучения диалогической речью“ – *Nõukogude Kool*, nr 5 (1979), lk 51–54; ja nr 6 (1979), lk 42–42.

Vene keele õpetamine oli Eestis kokkuvõttes üsna halval järjel ning ka 1979/1980. õppeaastaks tehtud plaanid ei realiseerunud täiel määral. Haridusministeerium tõi selle peamiseks põhjuseks vähese ja kohati täieliku kontrolli puudumise.¹⁰⁴ 1983. aastal anti kõigile Võru rajooni koolidirektoritele käsk tugevdada sisekontrolli vene keele õpetamise ning ideoloogilise töö üle.¹⁰⁵ Haapsalu rajooni haridusosakond tõi samuti vene keele õppe edasijõudmatuse põhjenduseks kontrolli puudumise ning vene keele inspektori puudumise.¹⁰⁶ Inspektorite tööks ning palkamiseks anti soovitusi ka ajakirjas Nõukogude Kool, seega üritati probleemiga tegeleda.¹⁰⁷

Venestamise üldiseks ebaõnnestumise põhjuseks on peetud liiga ühesugust lähenemist kõigis liiduvabariikides, mis põhjustas negatiivse suhtumise vene keelde. Sama asjaolu viis ka 1979. aasta rahvaloendusel märgitud rahva vene keele oskuse languseni võrreldes 1970. aastaga.¹⁰⁸ Praktilise keeleõppe ebaõnnestumise põhjuseks võib siiski analüüsitud allikate põhjal pidada puudulikku ja ebakompetentset õpetajaskonda, vähest kontrolli ning nõrka keeleõppe metoodikat.

2.3. 1983. aasta täiendav otsus

2. augustil 1983. aastal võttis EKP Keskkomitee koos Eesti NSV Ministrite Nõukoguga vastu määruse „Lisaabinõudest vene keele õpetamise parandamiseks Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“.¹⁰⁹ Dokumendile kirjutasid ühiselt alla Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimees Valter Klauson ja liiduvabariigi kompartei juht Karl Vaino.¹¹⁰

Vastuvõetud määruuses rõhutati taas, et maailmas on esile kerkinud uus rahvas – nõukogude inimene, kelle jaoks on oluline osata oma rahvuskeelega võrdsel tasemel ja igapäevaselt kasutada vene keelt. Leiti, et vene keel on vahendiks, mis ühendab inimesi maailmavaateliselt, hoiab kursis maailma viimaste teadusuundustega ja on oluline riigi kaitsevõime tugevdamisel.¹¹¹

¹⁰⁴ RA, ERA.R-14.3.4753, l. 69. ENSV Haridusministeeriumi kolleegiumi koosolekute protokollid, 1980.

¹⁰⁵ RA, VAMA.V-658.1.710, l. 48. Direktorite nõupidamise protokoll 27. august 1979.

¹⁰⁶ RA, ERAF.1701.57.32. l. 7. Osakonna nõupidamise protokoll "Vene keele õpetamise olukord Haapsalu I Keskkoolis ja Lihula Keskkoolis ning rajooni koolides", 1980.

¹⁰⁷ Leili Viil, „Haridusosakonna inspektori kompleksinfokartoteek“ – *Nõukogude Kool*, 8 (1979), lk 11–14.

¹⁰⁸ Kiin, Ruutsoo, Tarand, *40 kirja lugu*, lk 14.

¹⁰⁹ RA, ERAF.1.40.101, l. 120. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. август 1983.

¹¹⁰ Samas.

¹¹¹ Samas.

Määruses kirjeldatakse, et ehkki alates 1980/1981. õppeaastast on probleemiga tegeldud ning hakatud vene keelt õpetama alates esimesest klassist, pole tase Nõukogude Eestis kiita. Probleemid on õpetajate puudusega, kaasaegsete õppematerjalidega, sõnaraamatutega ja venekeelse ilukirjandusega. Vene keelt ei tutvustata piisavalt televisioonis ning liiga vähe õpetatakse praktilist kõnekeelt.¹¹²

Olukorra lahenduseks nähakse plaanis ette, et Haridusministeerium parandaks Tallinna Pedagoogilise Instituudi ja Tartu Riikliku Ülikooli vene keele õppekavade taset ning tagaks, et üliõpilaste vastuvõtunumbrid vastaks liiduvabariigi õpetajate nõudlusele. Abiks seejuures peaks olema ka värskelt valminud uued pedagoogilise instituudi õppehooned.¹¹³ Lisaks sooviti kindlustada, et igal aastal saadetakse Eestist 20 õpetajat konkursiväliselt edasi õppima Vene NFSV ülikoolidesse ja pedagoogilistesse instituutidesse ning 20 praktikale. Samuti seati eesmärgiks arendada koostööd ka Valgevene NSV, Ukraina NSV ja Vene NFSV liiduvabariikide koolidega.¹¹⁴ Olukorra kaardistamiseks nõuti rajoonidest ülevaateid selle kohta, kui palju nende inimesi on vene keelt ja kirjandust õppima suundunud.¹¹⁵

Määrus kohustas vene keele oskuse taset tõsta ka lasteaiakasvatavate seas ning üldplaanis nägi ette vene keele tundide arvu suurendamist koolides.¹¹⁶ Toodi välja, et jätkuvalt on tarvis luua väiksemaid keeleklasse, anda välja keeleõpikuid ning töötada välja nende publitseerimise ja kaasajastamise plaan kuni 1990. aastani. Lisaks ajakirjale „Русский язык в эстонской школе“ soovitatakse hakata ajakirja Säde välja andma nii eesti kui ka vene keeles.¹¹⁷ Perioodikaväljaane „Русский язык в национальной школе“ tuli nimetada ümber realkirjaga „Русский язык и литература в средних учебных заведениях с нерусским языком обучения“ (‘vene keel ja kirjandus mittevene õppekeelega keskharidusasutustes’) ning hakata seda igakuiselt välja andma.¹¹⁸ Õppematerjalide puudus oli ilmselt tõsine mure, mis esialgu jäi lisaabinõude kava mustandist välja. Karl Vaino kirjutas 2. aprillil NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimesele

¹¹² RA, ERAF.1.40.101, l. 121. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. август 1983.

¹¹³ Samas, l. 122–123.

¹¹⁴ RA, ERAF.1.40.101, l. 123–124. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. август 1983

¹¹⁵ Samas, l. 126.

¹¹⁶ Samas, l. 122.

¹¹⁷ RA, ERAF.1.40.101, l. 125. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. август 1983.

¹¹⁸ Samas, l. 128.

asetäitjale Heydar Alyevile, et teksti tuleb lisada ka punkt venekeelse ilukirjanduse ringlemise kohta, sest lisaks uutele trükistele on tarvis liiduvabariikidesse saata ka vanade tekstide uusi väljaandeid, millest on üldhariduskoolides puudus.¹¹⁹

Metoodiliselt soovitatakse ühendada töökasvatus vene keele õppimisega, palutakse koostööd Haridusministeeriumi ja Põllumajandusministeeriumi vahel, et juba toimivas kutseõppes rõhutataks töö tegemisel vene kõnekeele kasutamist.¹²⁰ Eriti rõhutati dokumendis vene kirjanduse jõudmise olulisust maapiirkondadesse, mis on vene keele selgeks saamisel maha jäänud.¹²¹

Dokumendis oli ka kaks salajast punkti – nr 12 ja 13, mis kõnelevad vene keele süvendatud õppe vajadusest noorte sõjalise ettevalmistuse läbiviimisel. Soovitatakse vajadusel tõsta eesti noormeeste ajateenistuse ettevalmistusperiood kuue kuuni, kui keelega on probleeme. Tuleb luua liiduvabariigi sõjalise väljaõppe eriinternaatkoolides süvendatud õppega vene keele klassid, kus kogu sõjaline õpe toimub vene keeles. Samalaadne süsteem olevat end juba Aserbaidžaanis ja Gruusias tõestanud. Lisaks peab kõikide Suvorovi sõjakooli õpetajate palk olema 15 protsenti kõrgem tavaliste õpetajate omast.¹²²

1983. aasta lisaabinõude plaan vene keele õppe parandamiseks oli 1978. aasta omast palju detailsem, pani paika senisest kindlamad arvud õpetajate vajaduse kohta, andis soovitusi, kuidas õppekvaliteeti parandada ning sätestas, milliseid väljaandeid tuleb asutada ja kui tihti need peavad ilmuma. Samas jäädi ülesannete jagamisel siiski üldsõnaliseks. Need jaotati ära asutuste ja ministeeriumide vahel, kuid ei mainitud, kuidas abinõude kava tervikuna ellu rakendada. Rõhutati siiski ka kohalike rajoonide ja linnade vastutust oma õpilaste edasiõppimise raporteerimisel ning koostööd kolhooside ja sovhoosidega.

¹¹⁹ RA, ERAF.1.302.359, l. 6–7. Информация в ЦК КПСС об атеистической воспитании, изучении русского языка и хулиганстве на военном кладбище. 2. aprill 1983.

¹²⁰ RA, ERAF.1.40.101, l. 124. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. august 1983.

¹²¹ RA, ERAF.1.40.101, l. 130–131. О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР. 2. august 1983.

¹²² Samas.

1983. aasta määrusega üritati lahendada enamikke neid probleeme, mis pärast 1978. aasta plaani käikuminekut erinevatel koolidel olid tekkinud – peamiselt õpetajate ja õppematerjalide puudus ning vananenud õppemetoodika. Samas ei puudutanud need täiendabinõud kogu plaani kontrollimise mehhanismi ega juba töötavate vastava hariduseta õpetajate probleemi.

2.4. 1983. aasta plaani täitmine

Määrusega hakati rajoonides tegelema 1984. aasta alguses, mil mitmel pool võeti vastu konkreetseid meetmeid, et seal esitletud eesmärkideni jõuda. Kõik EKP rajooni- ja linnakomiteed saatsid jaanuaris ja veebruaris EKP Keskkomiteele ülevaateid sellest, kuidas edeneb koolides eriklasside loomine, kui palju on edasiõppijaid, sõjakooli minejaid ning millised on muud vene keele õppimise näitajad piirkonnas.¹²³

Rajoonide edastatud informatsiooni põhjal võib öelda, et kõikides rajoonides oli enam-vähem hästi ainekabinettidega, mis olid kõikjal loodud ning ainult Rakvere rajoonis kurdeti, et seda on raske korraldada ruumipuuduse tõttu koolides.¹²⁴ Küll aga kaevati, et pole piisavalt õppematerjale, näiteks ajakirja „Русский язык в эстонской школе“ või teisi venekeelseid ajakirju, mida tunnis lugeda.¹²⁵ Puudu oli ka õpikutest ja muust materiaalsest baasist tundide läbiviimisel.¹²⁶ Paljudes koolides olid olemas lingvafonid (seadeldised keele kuulamiseks) tundides kasutamiseks.¹²⁷

Kurdeti ka, et Haridusministeerium on liiga vähe andnud juhiseid, kuidas korraldada õpilaste aktiivset keelepraktikat või luua sõprussidemeid liiduvabariigist väljaspool asuvate koolidega.¹²⁸

¹²³ RA, ERAF.1.36.118. Информации ГК, РК КПЭ, министерств и ведомств ЭССР о ходе выполнения постановления ЦК КПЭ и СМ ЭССР от 02.08.83 г. "О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР". 1984.

¹²⁴ RA, ERAF.1.36.118, l. 45–48. Õiend EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmise käigust Rakvere rajoonis. 2. veebruar 1984.

¹²⁵ RA, ERAF.1.36.118, l. 23–24. EKP Valga Rakoonikomitee informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmise käigu kohta. 31. jaanuar 1984.

¹²⁶ RA, VAMA.V-658.1.734. l 199. Protokoll nr 1. Võru Rajooni RSN TK Haridusosakonna juures töötava haridusnõukogu koosoleku kohta. 24. oktoober 1984.

¹²⁷ RA, ERAF.1.36.118, l. 6–7. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmisest Pärnu rajoonis. 13. veebruar 1984.

¹²⁸ RA, ERAF.1.36.118, l. 27–29. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmisest Võru rajoonis. 31. jaanuar 1984.

Enamik rajoonid olidki olnud aktiivsed sõprussidemete loomisel nii Eesti venekeelsete koolidega, mõnedel olid sidemed ka Ukraina, Läti ja Valgevene NSV ning Vene NFSV koolide õpilastega. Ainus rajoon, kel polnud ühegi kooli jaoks õnnestunud leida vene keele praktiseerimisbaasi väljastpoolt Eestit oli Kingissepa rajoon (Saaremaa).¹²⁹ Igas rajooni aruandes mainiti ka vene keele päevade, nädalate ja ettekandeõhtute korraldamist, enamikes koolides tegutsesid vene keele ringid.

Pea kõikides rajoonides kurdeti, et õpilaste kõnekeele oskus on väga halb. Seda nii Tallinnas, Valgas, Võrus, Paides, Rakveres kui ka Tartus, seega ei tundu see eriti olenevat piirkonnast. Õpilaste sõnavaraoskust ning suhtlemissuutlikkust kiideti ainult Harju rajoonis, kus oli olemas tugev kõiki rajooni õpetajaid ühendav ainesektsioon. Metoodikuna töötas seal H. Põldoja, kes oli vene keele töövihiku autor ning muuhulgas avaldanud artikleid ajakirjas „Русский язык в эстонской школе“.¹³⁰ Paistab, et rajooni metoodiku hea töö mängis õppekvaliteedis suurt rolli, sest Haapsalu rajoonis kurdeti, et õpetajate puuduse tõttu peab nende metoodik andma tavalisi vene keele tunde ning seetõttu pole ülerajooniline õpetajate juhendamine eriti arenenud.¹³¹ Raplas ning Haapsalus üritati rajooni õpilaste vene keele taset hinnata ülerajooniliste standardiseeritud kontrolltööde ja testidega, mille tulemusi lubati arutada ainesektsioonides.¹³² Sama tehti kaks korda aastas ka Paides.¹³³ Ülerajoonilisi kontrolltöid soovitati teha ka Viljandis.¹³⁴

¹²⁹ RA, ERAF.1.36.118, l. 32–34. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmise käigust Kingissepa rajoonis. 19. jaanuar 1984.

¹³⁰ RA, ERAF.1.36.118, l. 57–58. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmise käigust Harju rajoonis. 3. mai 1984.

¹³¹ RA, ERAF.1.36.118, l. 56. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmisest Haapsalu rajoonis. 30. jaanuar 1984.

¹³² RA, ERAF.1.36.118, l. 49–50. Информация о ходе выполнения постановления ЦК КП Эстонии от 2. августа 1983 г. „О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях ЭССР“ в Рапласком районе, 1. veebruar 1984.; RA, ERAF.1.36.118, l. 56. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. augustist 1983. a „Vene keele õpetamise täiendavatest abinõudest Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmisest Haapsalu rajoonis. 30. jaanuar 1984.

¹³³ RA, ERAF.4895.64.19, l. 3. Abinõudest EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu Määruse „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamisel Eesti NSV üldhariduslikes koolides ja teistes õppeasutustes“ täitmiseks. 19. oktoober 1983.

¹³⁴ RA, ERAF.4897.64.15, l. 27. Õiend EKP Viljandi Rajoonikomitee Büroo otsuse „Viljandi Rajooni RSN Täitevkomitee Haridusosakonna tööst vene keele õpetamise parandamisel üldhariduskoolides“ täitmise kohta. 1983.

Et 1983. aasta vene keele abinõude plaan sisaldas kaht salajast punkti sõjalise ettevalmistuse kohta, edastasid mõned rajoonid andmeid sellegi valdkonna kohta, näiteks kui palju nende rajooni noormehi on suundunud sõjakoolidesse ning mitu neist on eestlased. Anti ka ülevaade rajoonisisese ideoloogiatöö tugevusest ja sellest, kui palju õpetajaid kuulub komparteisse.¹³⁵

Kõige rohkem mängis aga vene keele õppekvaliteedi tagamisel rolli õpetajate olemasolu ning haridustase. Enamik rajoon andis EKP Keskkomiteele täpse ülevaate, kui palju on nende rajoonis vene keele õpetajaid, kui palju on puudu ning milline on õpetajate haridustase. Lisaks edastati ka numbrid, kui paljud inimesed rajoonist on suundunud kõrgkooli vene keelt ja kirjandust õppima.

Kõige suurem osakaal kõrghariduseta õpetajaid oli Hiiumaal – 60%. Järgnesid Rakvere ja Põlva 53%-ga, Pärnu rajoon 42%-ga Võru rajoon 36%-ga. Kui õpilaste reaalse keeleoskuse ja piirkonna vahel ei saa otseselt paralleeli tõmmata, siis õpetajate puuduses vaevlesid pigem riigi ääremaad, mitte Tallinna ega Tartu ümbruse koolid. Põlva rajoonis öeldi, et õpetajate puudus on pidev.¹³⁶ Rakvere rajoonis aga olevat peagi tekkimas veel 10 õpetaja puudus, kui praegused inimesed pensionile lähevad.¹³⁷ Võru rajooni õpetajate puudusega tegeles Haridusministeerium eraldi. Sealne olukord oli kujunenud selliseks, et kõik rajooni suunatud noored õpetajad lahkusid ühe kohustusliku aasta möödumisel ning kohad jäid jälle tühjaks. See ei puudutanud ainult vene keele õpetajaid, vahemikus 1981–1982 lahkus Võru rajoonist töölt 51 pedagoogi. Probleem arvati seotud olevat sotsiaal- ja olmeprobleemidega ehk halbade korterioludega Võru linnas ja selle lähedal.¹³⁸

¹³⁵ RA, ERAF.1.36.118, l. 6–60. Информация ГК, РК КПЭ, министерств и ведомств ЭССР о ходе выполнения постановления ЦК КПЭ и СМ ЭССР от 02.08.83 г. "О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Эстонской ССР". 1984.

¹³⁶ RA, ERAF.1.36.118, l. 40–41. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. august 1983. a No 442 „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamisel üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes Eesti NSV-s“ täitmisest Põlva rajoonis. 31. jaanuar 1984.

¹³⁷ RA, ERAF.1.36.118, l. 45–48. Õiend EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. august 1983. a No 442 „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamisel üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes Eesti NSV-s“ täitmise käigust Rakvere rajoonis. 2. veebruar 1984.

¹³⁸ RA, ERAF.1.36.118, l. 72. Eesti NSV Haridusministeeriumi kiri EKP Keskkomiteele. 31. oktoober 1983.

Ilma vastava erialase hariduseta õpetajaid üritati parema õppekvaliteedi saavutamiseks suunata üleriiklikele koolitustele. See süsteem toimis aga ebakindlalt ning ainult Harju rajoonis oli paigas kindel kord – iga õpetaja käis iga kolme aasta tagant täiendkoolitusel.¹³⁹ Võru ja Pärnu rajoonis raskendas koolitustel käimist jällegi õpetajate puudus, sest ära käies polnud õpetajatele kuskilt asendajaid võtta või paisus teiste koormus üleliia suureks.¹⁴⁰ Õpetajaid püüdsid sellisel juhul paremate teadmistega varustada teised õpetajad, mistarvis korraldati kohtumisi keskkoolide juures või saadi vene keele õpetajatega üle rajooni kokku „parimate kogemuste koolis“.¹⁴¹ Direktoritele jagati teadmisi, kuidas viia läbi sisekontrolli vene keele alal oma koolis.¹⁴²

1985. aastaks märkis EKP Keskkomitee, et eriklasside õpetajad suunduvad pärast keskkooli vene keele ja kirjanduse erialale õppima, nii et õpetajate probleem laheneb aegamisi. Õpikute- ja ilukirjanduse hulk raamatukogudes oli aga endiselt väike ning selle lahendamist lükati aina edasi. Loodeti, et suurem teadustöö vene keele õpetamise meetodika alal suudab muuta tööd efektiivsemaks ning et teleprogrammid nagu „Teremok“ ja „Мы говорим по-русски“ suudavad õpilastes keele vastu suuremat huvi äratada.¹⁴³

Üldiselt ei jõutud 1985. aastaks venestamise eesmärke täita. Liiduvabariigi parteijuht Karl Vaino rõhutas veel ka 1986. aastal EKP XIX kongressil, et vene keele tähtsustamist tuleb jätkata ning selle mitte oskamine teeb raskeks suhtlemise ja sõjaväeteenistuse, kõik noored võiks aega veeta teisest rahvusest eakaaslastega.¹⁴⁴ Plaanide täitmiseni mitte jõudmise põhjuseks oli kindlasti õpetajate puudus, aga ka piisavate metoodiliste oskuste liiga vähene levik.

¹³⁹ RA, ERAF.1.36.118, l. 57–58. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. august 1983. a No 442 „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamisel üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes Eesti NSV-s“ täitmise kohta Harju rajoonis. 3. mai 1984.

¹⁴⁰ RA, ERAF.1.36.118, l. 4–7. Informatsioon EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. august 1983. a No 442 „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamisel üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes Eesti NSV-s“ täitmise kohta Pärnu rajoonis. 13. veebruar 1984.

¹⁴¹ RA, ERAF.1.36.118, l. 45–48. Õiend EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruse 2. august 1983. a No 442 „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamisel üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes Eesti NSV-s“ täitmise käigust Rakvere rajoonis. 2. veebruar 1984.

¹⁴² RA, VAMA.V-658.1.710, l. 48. Võru rajooni koolide direktorite nõupidamise protokoll. 27. august 1983.

¹⁴³ RA, ERAF.1.46.62, l. 8. Информация о ходе выполнения постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 г. в 473 „О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик“. 1. märts 1985.

¹⁴⁴ Pihõ, 1978. *aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, lk 42.

3. Venestamise üldised tulemused

Venestuse praktiliseks alguseks ei saa pidada otseselt 1978. aastat, kuna toona vastu võetud otsuseid hakati koolides rakendama alles 1979/1980. õppeaastast. Vene keele õppe tugevdamise kavadega ei jõutud 1985. aastaks eesmärkideni, mis olid 1978. aasta plaanis ette oli nähtud. 1983. aasta lisaplaanis pikendati mõningaid tähtaegu 1990. aastani, kuid nende realiseerumine polnud Mihhail Gorbatšovi uute poliitiliste suundade ning Eestis alanud laulva revolutsiooni ja iseseisvuse taastamisprotsessi tõttu enam võimalik.

3.1. Venestuspoliitika luhtumise põhjused

1978. aasta vene keele õpetamise plaani ebaõnnestumise peamisteks põhjusteks oli õpetajaskonna puudus, mille lahendamiseks antud aeg jäi liiga lühikeseks. Õpetajate ettevalmistamine kõrgkoolides võttis aega ning igale poole ei jagunud erialase haridusega vene keele õpetajaid, mis tõi omakorda kaasa õppekvaliteedi languse. Ka majanduslikud põhjused mängisid suurt rolli õpetajate võrdsel jagunemisel rajoonide vahel, sest halvemate elu- ja korteritingimustega paikadesse ei soovinud õpetajad lihtsalt minna.

Majanduslikud olud Nõukogude Liidus olid põhjuseks, miks ei suudetud tagada 1978. aasta plaanis ette nähtud õppematerjalide ja venekeelsete raamatute piisavat trükiarvu. Seda vajakajäämist üritati parandada 1983. aasta lisaabinõude plaaniga, kuid ikkagi jäi raamatutest puudu. Sama kehtis ka teiste tehniliste õppevahendite kohta – lingvafone, raadioid, televiisoreid ning õppefilme igale poole ei jagunud ning seega ei saanud nendega seotud paremaid õppemeetodeid töös kasutusele võtta.

Tollal koolis käinud inimesed on kurtnud, et ehkki nad oskasid mitut Aleksander Puškini luuletust peast, jäädi tänaval vene keeles tee otsimise või sööklas toidu tellimisega hätta.¹⁴⁵ Puudulikust kõnekeele oskusest said aru kõikide rajoonide haridusosakondade esindajad. Seda ei saa aga panna metoodikute süüks, sest õpetajatele püüti jagada materjale dialoogide ning eluliste teemade tunnis arutamise kohta. Põhjuseks oli pigem metoodika puudumine neil õpetajatel, kes polnud vene keele ja kirjanduse alase haridusega ning kes ei pääsenud ligi liiga väikse

¹⁴⁵ Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 82.

trükiarvuga õppematerjalidele ega ajakirjaartiklitele. Arusaam, mis on toimivad keeleõppe meetodid, oli kõrgematel haridustöötajatel olemas, kuid iga lihtõpetajani see teadmine sageli ei jõudnud.

Eestlastel ei tekkinud loomulikku tahet vene keelt õppida, sest selleks polnud vajadust ei igapäevaelus ega ka edasiõppimisel. Ühe põhjendusena vene keele õppimiseks toodi sõjakoolis hakkama saamine, kuid nende vastu oli eestlaste huvi palju väiksem kui venekeelsel elanikkonnal. Kui Tallinnast läks sõjakoolidesse 1984. aastal edasi õppima 74 noormeest, siis neist vaid 10 olid eestlased.¹⁴⁶ Otsene vene keele vastasus avaldus 1979. aasta rahvaloenduse kehvades keeleoskuse tulemustes ning ilmselt oli meelsus ka põhjuseks, miks vene keelt altimalt selgeks ei üritatud saada. Keelekeskkond ning piisaval hulgal kogemusi puudus ka eestlastest õpetajatel. Õpilaste enda halvaks panu vene keele vastu tingis kodune kasvatus ning kool ei suutnud seda üldiselt muuta.¹⁴⁷

Õnnestunuks võib venestusplaanide puhul pidada sõprussidemete loomist vene koolidega ning Eesti NSV-st väljaspool asuvate koolidega. Ehkki nende sidemete kaudu ei pruugitud vene keelt selgeks saada, andis see siiski võimalusi vastastikusteks külastusteks ning õpilaste silmaringi avardamiseks. Suudeti täita ka õpperühmade, vene keele kabinetide ja vene keele ringide loomise eesmärgid, kuid raske on hinnata nende mõju tegelikule vene keele oskuse tõusule.

3.2. Kakskeelsus vene koolis

Nõukogude Liidu konstitutsioonis polnud kirjas midagi kindlat vene keelele riigikeele staatuse andmise kohta, kuid ometi eeldati, et kõik rahvad omandavad selle parajal määral, kui majanduslik, hariduslik või muu olukord vajaduse tekitab. Selgusetu oli aga ka see, kas vene emakeelega inimesed peaksid ära õppima selle rahva keele, kelle seas nad elavad.¹⁴⁸ Peeter Kaasik on kirjutanud, et riiklikus propagandas rõhutati kakskeelsust, kuid selle sisu oli pigem

¹⁴⁶ RA, ERAF.1.36.118, l. 13. Информация о ходе выполнения постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 г. в 473 „О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик. Tallinna linnarajoon, 1. veebruar 1984.

¹⁴⁷ Nagel, *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*, lk 86.

¹⁴⁷ Pilve, „Nõukogude noore kasvatamisest paberil ja päriselt. Ideoloogiline ajupesu Eesti NSV kooli(tunni)s 1953–1991“, lk 98.

¹⁴⁸ Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 69.

mittevene rahvaste ühepoolne kakskeelsus, rahvuskeelte tõrjumine asjaajamises ja kultuuris.¹⁴⁹ See viis kahe erineva ja rangete piiridega kogukonna tekkimiseni ühiskonnas, kes omavahel ei suhelnud.¹⁵⁰

Selle lõhe silumiseks oli 1960. aastate teisel poolel plaanis vene keele oskuse tõstmiseks noorte eestlaste seas luua eesti-vene segakoolid Läti eeskujul, kus toona juba 1/3 õpilasi segakoolidesse oli suunatud. See aga tekitas Lätis palju administratiivset segadust ning peatati varsti. Segakoolid olid Eestis vaid seal, kus olid kogukonnad loomulikult teel põimunud – näiteks Maardus, Kehras ja Sindis.¹⁵¹ Eestisse sisserännanute lapsed õppisid reeglina vene koolis, mille ainekavad ei ühtinud eesti koolidega ning kus polnud õppekavasiseselt ette nähtud ka eesti keele, ajaloo ja kultuuri õppimist, mis takistas ühiskonda lõimumist.¹⁵²

Nii nagu Eesti koolides oli probleemiks vene keele õpetajate puudus, nappis vene koolis eesti keele õpetajaid. Ka suhtumine eesti keele õppimisse oli negatiivne, õpilased ja lapsevanemad ei pidanud seda vajalikuks. Kooli lõpetamisel ei esitatud mingeid nõudmisi ega eksamit eesti keele või ajaloo tundmise kohta.¹⁵³

1970. aastate lõpus ning 1980. aastate alguses on näha, et venekeelse elanikkonna eraldatus ülejäänud ühiskonnast oli probleem ka rajoonide ja koolide jaoks. Võrus kurdeti selle üle, et Võru II Keskkooli (venekeelse kooli) õpilased küll oskavad eesti keeles suhelda, kuid õpetajad, kes linna tööle on tulnud, ei käi läbi kohalike eestlastega. Õpetajate jaoks loodi koolis isegi eesti keele ring, millest osavõtt osutus aga passiivseks.¹⁵⁴ Mitmetes aruannetes rõhutati, et keskendutakse „internatsionaalsusele“ ehk nii eesti kui ka vene keele õppekvaliteedi parandamisele mõlema rahvusgrupi koolides.¹⁵⁵ Kohtla-Järve rajooni ametivõimud tegid EKP

¹⁴⁹ Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 70.

¹⁵⁰ Samas, lk 74.

¹⁵¹ Eisen, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“, lk 69–70.

¹⁵² Kaasik, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“, lk 79.

¹⁵³ Samas, lk 80.

¹⁵⁴ RA, VAMA.V-658.1.758, l. 48. Haridustöötajate ülesanded õpilaste kommunistlikul kasvatamisel õppeprotsessi täiustamise kaudu NLKP XXVI ja EKP XVIII kongressi otsuste valgusel. 1981.

¹⁵⁵ RA, ERAF.1.36.118, l. 14. о ходе выполнения постановления ЦК КП Эстонии и Совета Министров ЭССР от 2 августа 1983 года „О дополнительных мерах по улучшение изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях в ССР“ в учебных заведениях с эстонским языком обучения Калининского района г. Таллина. 4. veebruar 1984.

Keskkomiteele ettepaneku, et vene koolide ajaloo ja kirjanduse tundides peaks rohkem käsitlema ka eesti kirjandust, tänapäeva autoreid ja ajalugu.¹⁵⁶

Seega võib öelda, et internatsionalistlikkuse poole püüdlemine polnud vaid ühepoolset eestlaste kakskeelseks muutmine. Vähemalt kohalikul tasandil mõisteti ka ühiskonda mittesulanduva inimgrupi probleemi. Üksikute koolide näitel püüti ka vene koolides eesti keele ja kultuuri kohta teadmisi jagada, kuid suuremaid süsteemseid muudatusi see kaasa ei toonud.

¹⁵⁶ RA, ERAF.1.36.118, l. 37. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite nõukogu otsuse „Täiendavatest abinõudest vene keele õpetamise parandamiseks Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“ täitmise kõigust Kohtla-Järve rajoonis. 3. veebruar 1984.

Kokkuvõte

Venestamine oli protsess, millega Nõukogude Liidus üritati kommunistliku partei eestvedamisel rahvaste eristuvaid jooni siluda ning muuta nad üheks rahvaks. Eesti NSV-s sai see protsess alguse 1978. aasta EKP Keskkomitee otsusega abinõudest vene keele õpetamise laiendamiseks liiduvabariigis. Sellele järgnes 1983. aasta otsus „Lisaabinõudest vene keele õpetamise parandamiseks Eesti NSV üldhariduskoolides ja teistes õppeasutustes“. Neis otsustes pandi paika plaan halduslike, meetodiliste, materiaalsete ja propagandistlike plaanide täitmiseks, mis aitaks elanikkonna ja eriti noorte vene keele oskust tõsta. Kõneksolevad kavad olid tugevalt seotud lisaks vene keele õpetamisele ka Nõukogude Liidu internatsionalistlikkuse ja patriootlik-sõjalise kasvatusena. Plaani täitmist alustati 1979/1980. õppeaastast ning eesmärgi saavutamise lõpptähtajaks oli 1990. aasta.

Otsus jõudis koolidesse EKP rajoonikomiteede kaudu, kes edastasid uued ülesanded direktoritele ja koolide parteitöötajatele. Rajoonide haridusosakonnad tegelesid olukorra seirega ning EKP Keskkomiteele tagasiside andmisega, kuidas on koolides vene keele õppimise olukord. Infot õpilaste keeleoskuse kohta koguti ülerajooniliste kontrolltööde abil, õppeedukuse hindamise kaudu ning olümpiaadil osalenud õpilaste arvu kaudu.

Koolide tasandil nähti vene keele tugevdamiseks ette õpperühmade loomine, vene keele ringide asutamine, vene keele kabinetide sisustamine ning keeleõpe moodsate abivahendite – televiisori, raadio ja lingvafoni kasutamine. Vene keele ringide töö toimus hästi, nagu ka muu huvitegevus, mis oli vene keelega seotud – näitemängud, agitatsioonikoosolekud ning suhtlus venekeelsete sõpruskoolidega. Toimis ka suhtlus II maailmasõja veteranidega ning ekskursioonid Eesti NSV naaberliiduvabariikidesse. Rahvustevaheliste piiride ületamiseks propageeriti ka vene koolides eesti keele ning ajaloo õpetamist, kuid selle tulemus jäi nõrgaks.

Suurimaks probleemiks koolides vene keele õpetamisel oli õpetajate puudus või erialase hariduse puudumine, mis oli tingitud liiga vähesest vene filoloogia õppimisest, õpetajate kutsesobimatusest ja ka halvatest sotsiaalmajanduslikest tingimustest Eesti NSV maapiirkondades. Venestamiskavades ette nähtud eesmärkide täitmise kahjuks mängis ka Nõukogude Liidu halb majanduslik olukord, mis ei võimaldanud koolidele hankida piisavalt raamatuid, televiisoreid, raadioid ja muid õppematerjale.

Õpetajate suur ülekoormus ning halb ettevalmistus tingis õppemetoodika halva kvaliteedi ehk õpiti luuletusi, jutustamist ning formaalset kirjakeelt. Õpilaste vene kõnekeele oskust hinnati Eesti NSV-s väga halvaks. Sellele aitas kaasa õpilaste negatiivne meelestatus vene keele õppimise suhtes, sest ühiskonnas tunnetati venestuse ohtu eestlaste rahvuslikele huvidele. Keeleõpet üritati parandada tehnikavahendite propageerimisega ning ajakirjades kirjutati mitmeid artikleid dialoogi vormis keeleõppest, kuid need jõudsid väheste õpetajate ja koolideni.

Venestusplaanide üleüldise ebaõnnestumise põhjusteks võib pidada vähest kontrolli reaalse vene keele tundide sisu üle koolides, õpetajate kroonilist puudust, halba metoodilist ettevalmistust ning ühiskondlikku negatiivset meelestatust vene keele suhtes.

Edaspidi saaks täpsemalt saaks uurida sõjalis-patriootlikku kasvatust ja ideoloogiatööd koolides, mis venestusega kaasnes ning kuidas need laste maailmapilti või hoiakuid vene keele suhtes mõjutasid. Huvitav oleks ka teada saada, kas ja kuidas võitlus eesti keele ja rahvuse püsijäämise eest mõjutas Eesti piirkondlikke keeli, murdeid ning identiteete.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Rahvusarhiiv (RA)

ERAF.1 – Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee

ERA.R-14 – ENSV Haridusministeerium

ERAF.1701 – EKP Haapsalu Rajoonikomitee

ERAF.4896 – EKP Võru Rajoonikomitee

ERAF.2620 – EKP Rakvere Rajoonikomitee

ERAF.4897 – EKP Viljandi Rajoonikomitee

VAMA.V-568 – Võru Maavalitsuse haridusosakond

Kirjandus

Annus, Epp, *Sotskolonialism Eesti NSV-s. Võim, kultuur, argielu*, (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019).

Bleiere, Daina, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda, *Latvia Toward 100 years*, (Riga: Jumava, 2014), lk 410–412; *Lithuania in 1940–1991: the History of Occupied Lithuania*, ed. Arvidas Anušauskas, (Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, 2015), lk 444–448.

Brezhnev Reconsidered, eds. Edwin Bacon, Mark Sandle, (Palgrave Macmillan, 2002); Рудольф Пихоя, *Советский Союз: история власти, 1945–1991*, (Москва : Изд-во РАГС, 1998), lk 272–344.

Ehala, Martin, „EKP keelepoliitikast aastail 1978–1987“ – *Looming*, 11 (1998), lk 1508–1514.

Eisen, Ferdinand, „Eesti ja vene keele õpetamisest nõukogude võimu ajal üldhariduskoolis“ – *Kooliuuenduslane*, 24 (1998), lk 66–72.

Eksta Viivi, Aino Kits, Marga Lvova, Villem Novak, Piret Puust, Tiina Tootsi, Mare Torm, Veronika Varik, *Tallinna hariduselu 1918–2012. Üldharidus ja hariduskorraldus*, (Tallinn: Tallinna Haridusamet, 2012).

Kaasik, Peeter, „Kakskeelsuskampaania: sovetlikust keelepoliitikast ja selle praktikast Eesti näitel 1970. ja 1980. aastatel“ – *Tuna*, 1, (2015), lk 68–82.

Haridusministeeriumi sajand, koost. Liivi Uuet, (Tartu: Rahvusarhiiv, 2018).

- Karjahärm, Toomas, Väino Sirk, *Kohanemine ja vastupanu. Eesti haritlaskond 1940–1987*, (Tallinn: Argo, 2007).
- Kiin, Sirje, Rein Ruutsoo, Andres Tarand, *40 kirja lugu* (Tallinn: Olion, 1990).
- Kuuli, Olaf, *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991*, (Tallinn, 1999).
- Nagel, Veronika, *Hariduspoliitika ja üldhariduskorraldus Eestis aastatel 1940–1991*, (Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2006).
- Piho, Sirje, *1978. aasta venestusotsus ja selle tagajärjed*, bakalaureusetöö, (Tartu Ülikool: ajaloo ja arheoloogia instituut, 2009).
- Pilve, Eli, „Nõukogude noore kasvatamisest paberil ja päriselt. Ideoloogiline ajupesu Eesti NSV kooli(tunni)s 1953–1991“ – *Tuna*, 3 (2013), lk 83–100.
- Raudsepp, Anu, *Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV õppekeele üldhariduskoolides 1944–1985*, (Tartu, 2005); Anu Raudsepp, *Eesti hariduspoliitika Nõukogude ajal – Eesti Vabariik 90: Pärnu, 27.-28. august. Konverentsi kogumik*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 2008, lk 68–72.
- Saar, Heljo *Sõmmõrpalu vallakoolid. Osula kool*, (Osula, 2012).
- Tomusk, Ilmar, „Kas rahvuskeelte koht on jälle ajaloo prügikastis? 1978. aasta NLKP Keskkomitee määrus ja mida on meil sellest õppida“ – *Sirp*, 22. juuni 2018. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varia/kas-rahvuskeelte-koht-on-jalle-ajaloo-prugikastis/> [kasutatud 19.05.2023].
- Unt, Inge, „Õpetajate ettevalmistamisest Tartu Riiklikus Ülikoolis“ – *Nõukogude Kool*, nr 4 (1979), lk 30–33.
- Vahter, Tarmo, „*Karuks istus vangitornis...*“: 1980 – aasta, mis raputas Eestit, (Tallinn: Hea Lugu, 2015).
- Viil, Leili, „Haridusosakonna inspektori kompleksinfokartoteek“ – *Nõukogude Kool*, 8 (1979), lk 11–14.
- Vöörmann, R. „Televisioon ja õpilased“ – *Nõukogude Kool*, 6 (1979), lk 28–30.
- Бреганова, Л. „Использование телепрограмм «Время» и «Новости»“ – *Nõukogude Kool*, 1 (1979), lk. 42–44
- Эслон, П. „Некоторые проблемы обучения диалогической речи“ – *Nõukogude Kool*, nr 5 (1979), lk 51–54; nr 6 (1979), lk 42–43.

Summary

Russification 1978–1985 and its consequences in Estonian SSR general education system

The Soviet Union was a multi-ethnic empire in which the various republics were initially able to preserve their national cultures and education in their own languages to a certain extent. During the 1970s a new ideological course was established by the then leader of the Soviet Union, Leonid Brezhnev. It aimed to develop a new universal type of nationality – the Soviet people (*советский народ*) with a single common culture and language. In practice, this meant that Russian was to become the only language throughout the Soviet Union. The first official Russification plans, which focused on pupils at all levels of schooling, were approved by the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union in 1978.

The aim of this thesis is to provide a systematic and comprehensive overview of what the Russification plans and their objectives were, how they were introduced in Estonian SSR general education schools (e.g., what methods were used to promote intensive Russian language learning), and why and how they ultimately failed. The thesis analyses the two Russification plans approved by the Central Committee of the Communist Party of Estonia in 1978 and 1983, which called for more intensive publication of teaching materials, training of Russian language teachers, creation of language study groups in schools, and closer relations between Estonian and Russian schools in the Estonian SSR.

The research found that the main obstacle to the wider introduction of Russian in Estonian SSR schools was the lack of trained Russian teachers. Many school districts were unable to fill all the required language teaching posts, and teacher training centres in higher education institutions were unable to keep up with the growing demand in the republic. Teachers sometimes refused to work in areas with poor living and working conditions, which meant that remote rural areas fell behind. This led to the recruitment of people without the appropriate training, which in turn led to a decline in the quality of teaching.

The Soviet Union's inefficient and inflexible planned economy meant that schools were unable to provide enough textbooks, as well as high-quality Russian-language fiction or television and radio programmes that could be used for practical language learning. This meant that children

were not able to acquire a good command of Russian at a conversational level, nor were they given sufficiently frequent real-life opportunities to practice the language.

Although authors in educational journals such as *Nõukogude Kool* and *Русский язык в эстонской школе* proposed new approaches to language teaching, these were not widely adopted by teachers in the classroom. Another reason for the failure of Russian language programmes was the lack of an effective control mechanism to inspect the organisation and quality of language teaching in schools. Again, the lack of adequate staff was a major factor in the failure to carry out inspections of schools of the necessary scale and detail.

Also, an important factor was the general opposition of schoolchildren and Estonian intellectuals to the Russification plans. This was reflected in the student demonstrations of 1980 and the subsequent public letter drafted by 40 representatives of the intelligentsia, which drew attention to the negative impact of intensive Russification plans on Estonia's future.

The policy of Russification largely came to an end in 1985 with the rise of the reformist Mikhail Gorbachev as the leader of the Soviet Union, who then reorganised the Soviet policy quite radically. Gorbachev's new policy of *perestroika* and *glasnost* was also an important basis from which Estonia later embarked on the process of restoring its independence.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hipp Saar,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **Venustus ja selle tagajärjed hariduses Eesti NSV üldhariduskoolide näitel aastatel 1978–1985**, mille juhendaja on Tõnu-Andrus Tannberg, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hipp Saar

22.05.2023